

Najnoviji germanski nalazi seobe naroda iz sjeverne Dalmacije*

*The Latest Germanic Finds from the Migration Period from Northern Dalmatia**

Izvorni znanstveni rad
Srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper
Medieval archaeology

UDK/UDC 904:739](497.5–37 Šibenik)"653"
904:672.836](497.5–37 Šibenik)"653"

Primljeno/Received: 09. 10. 2007.

Prihvaćeno/Accepted: 10. 10. 2007.

ANTE UGLEŠIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Obala kralja Petra Krešimira IV/2
HR – 23000 Zadar
auglesic@unizd.hr

Autor u radu obrađuje dva nova germanska nalaza koja je na području šireg šibenskog zaleđa pronašao Dane Maretić: diskoliku „rotirajuću“ fibulu, izvorno izrađenu za apliku, s položaju Podumci – Maretića umac, i diskoliku „rotirajuću“ apliku s nalazišta Danilo – Gradina. Fibula iz Podumca nalazi se u posjedu nalaznika, dok je apliku darovao muzejskoj zbirci franjevačkog samostana na Visovcu, gdje je izložena u muzejskoj postavi. Oba nalaza izuzetno su vrijedni i rijetki artefakti koji se po svojim značajkama, bez ikakve sumnje, mogu pripisati seobi naroda, odnosno vremenu istočnogotske vlasti nad prostorima Dalmacije (493.-537). Velika je vjerojatnost da su pripadali Gepidima.

Ključne riječi: diskolike „rotirajuće“ aplike, diskolike „rotirajuće“ fibule, Danilo - Gradina, Podumci, seoba naroda, Gepidi

In this paper the author analyzes two recent Germanic finds discovered by Dane Maretić in the wider hinterland of Šibenik: a discoid “rotating” fibula, originally made for an appliqué, from the site of Podumci – Maretića Umac, and a discoid “rotating” appliqué from the site of Danilo – Gradina. The fibula from Podumci is in the possession of the finder, while he gave the appliqué to the Museum Collection of the Franciscan monastery on Visovac, where it is exhibited in the museum display. Both finds are exceptionally valuable and rare artefacts that based on their features can be attributed to the Migration Period, more precisely to the time of Ostrogothic rule over Dalmatia (493-537). It is more than likely that they belonged to the Gepids.

Key words: discoid “rotating” appliqués, discoid “rotating” fibulae, Danilo – Gradina, Podumci, Migration Period, Gepids

Pri obilasku područja šireg šibenskog zaleđa radi izrade monografije *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Šibenske biskupije* (Drniš-Zadar, 2006), kolega Joško Zaninović, ravnatelj Gradskog muzeja u Drnišu, svratio mi je pozornost na nekoliko neobjavljenih nalaza seobe naroda koji se čuvaju u zbirci franjevačkog samostana na Visovcu. Među njima je diskolika „rotirajuća“ aplika (sl. 1),¹ koju je na položaju Danilo – Gradina pronašao Dane Maretić. Isti nalaznik je u rodnom Podumcima, na položaju Maretića umac, pronašao još nekoliko nalaza iz vremena seobe naroda, među kojima je i jedna diskolika „rotirajuća“ fibula koja je izvorno bila izlivena kao aplika, a naknadno je

In his survey of the wider hinterland of Šibenik with the aim of producing the monograph *Early Christian Architecture in the Territory of present-day Šibenik Diocese* (Drniš-Zadar, 2006), my colleague Joško Zaninović, the director of the Drniš Municipal Museum, drew my attention to several unpublished finds from the Migration Period, kept in the collection of the Franciscan monastery on Visovac. These include a discoid “rotating” appliqué (Fig. 1),¹ discovered by Dane Maretić at the site of Danilo – Gradina. The same

* Članak posvećujem kolegi i prijatelju dr. sc. Željku Tomičiću, redovitom sveučilišnom profesor, neumornom pregaocu i istraživaču, vrsnom poznavatelju arheologije, posebice one iz razdoblja hrvatskog ranosrednjovjekovlja.

1. Termini „rotirajuća“ fibula i „rotirajuća“ aplika koji se u radu koriste pobliži su opisi tih primjeraka diskolikih ukrasnih predmeta, jer simbolički označavaju Sunčev kolut odnosno rotiranje Sunca oko Zemlje. U tu se pojavu vjerovalo sve do istraživanja Nikole Kopernika (1473.-1543.), koji je na osnovi principa relativnosti gibanja postavio sustav da se Zemlja i planeti jednoliko gibaju po kružnicama, u središtu kojih je Sunce.

* I dedicate the paper to my colleague and friend, Željko Tomičić, PhD, a full university professor, determined worker and researcher, a true authority on archaeology, particularly that from the period of the Croatian early Middle Ages.

1. The terms “rotating” fibula and “rotating” appliqué, used in the work, closely describe these pieces of discoid decorative objects, as they symbolically depict the Sun’s disc, that is, the rotation of the Sun around the Earth. This phenomenon was believed in until the research by Nicolaus Copernicus (1473-1543), who based on the principle of relativity of motion set the system in which the Earth and the planets uniformly move along the circular orbit, in the centre of which is the Sun.

Sl. 1 Danilo – Gradina, diskolika „rotirajuća“ aplika
Fig. 1 Danilo - Gradina, the discoid “rotating” appliqué

preinačena u fibulu (sl. 2-3).²

Diskolika „rotirajuća“ aplika s lokaliteta Danilo – Gradina (sl. 1) izrađena od bronce tehnikom lijevanja, a veličine je 4,4 x 4,1 cm. Sastoji se od središnjeg diska obrubljenog istočkanim okvirom (profiliranom prema središnjem dijelu), iz kojeg križno izlaze četiri stilizirane orlovske glave s vratovima ukrašenim s dva niza paralelnih točaka. Na orlovskim glavama nalazila se po jedna zakovica koja ujedno predstavlja oko (na jednoj glavi zakovica nedostaje).

Diskolika „rotirajuća“ fibula s položaja Podumci – Maretića umac (sl. 2-3) izrađena je također od bronce tehnikom lijevanja, a veličine je 3,5 x 3,3 cm. Njezina prvobitna namjena bila je aplika. Imala je oblik diska obrubljenog s dva istočkana profilirana okvira, unutar kojih su u dva reda naizmjenice raspoređeni ukrasi oblika kružića i zareza. Iz diska križno izlaze četiri stilizirane orlovske i sokolske glave (s tek naznačenim vratovima), čije su oči predstavljale željezne zakovice. Središnji dio diska je perforiran i na njemu se također najvjerojatnije nalazila željezna zakovica za pričvršćivanje. Aplika je nakon nekog vremena preinačena u fibulu i to na način da joj je sa stražnje strane zalemljena željezna igla čiji je (također željezni) mehanizam za zakopčavanje pričvršćen s dvije željezne zakovice (sl. 2-3). Vrlo je vjerojatno da su se na glavama ptica kao oznake očiju, a isto tako i na središnjem dijelu diska, nalazili stakleni umetci, koji se nisu sačuvali.

Opisani nalazi izuzetno su rijetki i na našim prostorima zasad nemaju analogija. Kao jedinu analogiju fibuli iz Podumaca može se navesti diskolika „rotirajuća“ kloazonirana fibula pronađena u grobu 185 nekropole Villa Clelia u Imoli kod Bolonje (Maioli 1994, 250-251, Fig. III,157), koji se pripisuje Gepidima. Ova fibula iz Italije ipak se ne može smatrati posve bliskom ana-

2. Najiskrenije zahvaljujemo Dani Maretiću što nam je omogućio objavu ove fibule. Isto tako zahvaljujemo provincijalu franjevačkog samostana na Visovcu – fra Žarku Maretiću, koji nam je ustupio za objavu diskoliku „rotirajuću“ apliku iz postave zbirke toga samostana. Zahvalnost također dugujemo kolegi Jošku Zaninoviću koji nam je svratio pozornost na oba nalaza.

person found in his native Podumci, at the site of Maretića Umac, several other finds from the Migration Period, including a discoid “rotating” fibula, originally cast as an appliqué and subsequently reworked into a fibula (Fig. 2-3).²

The discoid “rotating” appliqué from the site of Danilo – Gradina (Fig. 1) is made of bronze by casting and it measures 4,4 x 4,1 cm. It consists of a central disc bordered by a punctated frame (profiled toward the central part), from which four stylized eagle’s heads with necks decorated with two rows of parallel dots protrude in the shape of a cross. There was a rivet on each of the eagles’ heads, representing an eye (the rivet is missing on one of the heads).

The discoid “rotating” fibula from the site of Podumci – Maretića Umac (Fig. 2-3) is also made of bronze by casting and it measures 3,5 x 3,3 cm. Its original function was that of an appliqué. It had the shape of a disc bordered with two punctated profiled frames, with decoration consisting of two rows of alternating small circles and notches. Four stylized eagles’ and hawks’ heads (with barely outlined necks), with iron rivets representing the eyes, protrude radially from the disc. The central part of the disc is perforated and it most probably likewise contained an iron rivet for attaching. At a certain point the appliqué was transformed into a fibula by welding an iron pin at its back, whose (also iron) clasping mechanism was attached with two iron rivets (Fig. 2-3). It is quite likely that glass inserts, which have not been preserved, stood on the birds’ heads as representations of the eyes, as well as on the central part of the disc.

The described finds are exceptionally rare and so far have no analogies in our areas. The only analogy for the fibula from Podumci is that of a discoid “rotating” cloisonné fibula discovered in grave 185 of the Villa Clelia necropolis in Imola near Bologna (Maioli 1994, 250-251, Fig. III,157), attributed to the Gepids. However, this fibula from Italy can not be considered an entirely close analogy, because it is a type with six protrusions in the shape of birds of prey, instead of four as is the case on the fibula from Podumci.

The “rotating” fibulae and appliqués like these from Podumci – Maretića Umac and Danilo – Gradina, analyzed in this paper, have origins in the decorative objects in the shape of a swastika – a hooked cross (*crux gammata*), appearing already in the prehistoric times, and representing the motion of the Sun (the Sun’s disc). The swastika was at the same time a symbol of space, as it represented four directions of the world, but it also had a temporal meaning considering that it represented the four seasons.

2. We most sincerely thank Dane Maretić for letting us publish this fibula. We likewise thank the provincial of the Franciscan monastery on Visovac – brother Žarko Maretić, who permitted us to publish the discoid “rotating” appliqué from the display of the collection of that monastery. We are also grateful to our colleague Joško Zaninović who drew our attention to both finds.

Sl. 2 Podumci – Maretića umac, diskolika „rotirajuća“ fibula (prednja strana)

Fig. 2 Podumci – Maretića Umac, the discoid “rotating” fibula (front)

logijom, jer je riječ o tipu sa šest, a ne s četiri izdanka oblika glava ptica grabljivica, koliko ih ima fibula iz Podumaca.

„Rotirajuće“ fibule i aplikacije poput ovih iz Podumaca – Maretića umca i Danila – Gradine koje u radu obrađujemo, svoje podrijetlo vuku iz ukrasnih predmeta oblika svastike – kukastog križa (*crux gammata*), koji se javljaju još u prapovijesnom vremenu, a predstavljaju Sunčevo gibanje (Sunčev kolut). Svastika je ujedno bila prostorni simbol, jer je označavala četiri strane svijeta, ali je imala i vremensko značenje s obzirom na to da je predstavljala četiri godišnja doba.

Što se tiče vremenske pripadnosti diskolike „rotirajuće“ fibule iz Podumaca, kao i diskolike „rotirajuće“ aplikacije iz Danila, bez ikakve sumnje se može zaključiti da je riječ o razdoblju seobe naroda. Izgled glava ptica grabljivica (orlovskih i sokolskih) na diskovima tih ukrasnih predmeta upućuje na njihovu germansku pripadnost, odnosno na vrijeme istočnogotske vlasti nad prostorima Dalmacije (493.-537.). Kako kod Istočnih Gota nema zasad potvrđene pojave takvih predmeta, a jedinu analogiju nalazimo u spomenutoj fibuli iz gepidskog groba u talijanskoj Imoli, skloni smo pretpostaviti kako bi oba nalaza zasad trebalo pripisati upravo Gepidima. Prisutnost pripadnika te etničke skupine s više je nalaza potvrđeno na području nekadašnje rimske provincije Dalmacije u vremenu istočnogotske vlasti nad tim prostorima (Uglešić 2000, 93). Gepidi su na prostore Dalmacije najvećim dijelom naseljavani kao istočnogotski podanici, koji su služili u njihovoj vojsci. S gepidskim vojnicima su dolazili članovi i njihovih obitelji, a dio pripadnika te etničke skupine naseljavan je i iz drugih razloga, vjerojatno prvenstveno ekonomske naravi.

Sl. 3 Podumci – Maretića umac, diskolika „rotirajuća“ fibula (stražnja strana)

Fig. 3 Podumci – Maretića Umac, the discoid “rotating” fibula (back)

When it comes to the chronological attribution of the discoid “rotating” fibula from Podumci, as well as of the discoid “rotating” appliqué from Danilo, it can be concluded beyond doubt that they belong to the Migration Period. The appearance of the heads of the birds of prey (eagles and hawks) on the discs of these decorative objects points to their Germanic affiliation, that is the period of Ostrogothic rule over Dalmatia (493-537). Considering that so far there have been no documented instances of such objects in the case of the Eastern Goths, and the only analogy is found in the mentioned fibula from a Gepid grave in the Italian Imola, we are inclined to assume that both finds should at present be attributed precisely to the Gepids. The presence of the members of that ethnic group has been confirmed with several finds in the territory of the former Roman province of Dalmatia in the time of Ostrogothic rule over these lands (Uglešić 2000, 93). The Gepids were settled in Dalmatian areas mostly as Ostrogothic subjects who served in their army. The Gepid soldiers were accompanied by the members of their families, and a part of the members of that ethnic group was settled also owing to other reasons, probably primarily those of economic nature.

When we speak of the workshop origin of the “rotating” fibula from Podumci and the “rotating” appliqué from Danilo, we believe that these were local workshops in the territory of Dalmatia. These workshops produced jewelry for the Eastern Goths (Belošević 1965, 135; Vinski 1973, 187, 209; Uglešić 1990, 211, 219-220, 226; Uglešić 1996, 139-140, 145-147, 154; Uglešić 1996a, 75, 126; Uglešić 2003, 104), but the case of an eagle’s clasp from grave 50 at the

Kada govorimo o radioničkom podrijetlu „rotirajuće“ fibule iz Podumaca i „rotirajuće“ aplikacije iz Danila, mišljenja smo kako se radi o lokalnim radionicama na području Dalmacije. Te su radionice izrađivale nakit za Istočne Gote (Belošević 1965, 135; Vinski 1973, 187, 209; Uglešić 1990, 211, 219-220, 226; Uglešić 1996, 139-140, 145-147, 154; Uglešić 1996a, 75, 126; Uglešić 2003, 104), ali isto tako slučaj orlovske kopče iz groba 50 nekropole Knin – Greblje potvrđuje da su one izrađivale nakitne predmete i za Gepide (Uglešić 2000, 96-97). Kao radioničko središte najčešće se pretpostavlja središte Provincije – *Salonae*. Međutim, s obzirom na disperziju nalaza, sve smo više mišljenja da u obzir treba uzimati i druge gradove, kao npr. *lader*. Nalazi „rotirajuće“ fibule iz Podumaca i „rotirajuće“ aplikacije iz Danila daju mogućnost za pretpostavku kako su takve radionice možda postojale i u samom današnjem Danilu, odnosno municipiju *Rider* (*Municipium Riditarum*), koji se na tom prostoru nalazio u rimskom vremenu.

S obzirom na to da su na položajima Podumci – Maretića umac i Danilo – Gradina, osim nalaza koji se u ovom radu obrađuju, pronađeni i drugi nalazi seobe naroda među kojima posebno ističemo zoomorfne fibule,³ pretpostavljamo da bi se u oba slučaja moglo raditi o kasnoantičkim nekropolama na redove. Međutim, pravi karakter tih nalazišta mogu pokazati samo sustavna arheološka istraživanja, a njih bi, s obzirom na vrijednost nalaza i ugroženost terena, trebalo što prije provesti.

Knin-Greblje necropolis confirms that they produced jewellery pieces for the Gepids as well (Uglešić 2000, 96-97). The centre of the Province – *Salona*, is usually considered a workshop centre. However, considering the dispersion of finds we increasingly believe that other towns should also be taken into account, e.g. *lader*. The finds of the “rotating” fibula from Podumci and the “rotating” appliqué from Danilo offer grounds for the assumption that such workshops perhaps existed in present-day Danilo, that is the municipium *Rider* (*Municipium Riditarum*), which was situated in that zone in the Roman period.

Considering that the sites of Podumci – Maretića Umac and Danilo – Gradina, in addition to the finds analyzed in this paper, produced also other finds from the Migration Period, among which we single out the zoomorphic fibulae,³ we presume that in both cases the sites might represent row-grave necropolises from late antiquity. However, the true character of these sites can be demonstrated only by systematic archaeological excavations, which, considering the value of the finds and the endangered physical integrity of the site, should be carried out as soon as possible.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY :

- Belošević J., 1965, Prvi arheološki tragovi velike seobe naroda na području sjeverne Dalmacije, *Diadora* 3, Zadar, 129-141.
 Maioli M. G., 1994, Ravenna e la Romagna in epoca gota, u: *I Goti*, Milano, 232-251.
 Uglešić A., 1990, Tipološko-stilska analiza istočnogotskog nakita na području rimske provincije Dalmacije, *RadFfZd* 29(16), Zadar, 207-229.
 Uglešić A., 1996, Nakit Istočnih Gota na području rimske provincije Dalmacije, u: *Hrvati i Goti*, ur. R. Tafra, Split, 135-168.

3. Mr. sc. Tomislav Fabijanić u ovom prigodnom zborniku s tih nalazišta objavljuje dvije ranokršćanske pticolike fibule.

- Uglešić A., 1996a, *Nazočnost Istočnih Gota u jugoistočnoj Europi u svjetlu arheološke i povijesne izvorne građe*, disertacija, rukopis, Zadar
 Uglešić A., 2000, O etničkoj pripadnosti groba 2 s položaja Njive – Podstrana u Naroni, *RadFfZd* 38(25), Zadar, 93-100.
 Uglešić A., 2003, Nakit Istočnih Gota na području rimske provincije Dalmacije, u: *Hrvati i Goti*, ur. R. Tafra, Split, 99-135.
 Vinski Z., 1973, O rovašenim fibulama Ostrogota i Tirinžana povodom rijetkog tirinškog nalaza u Saloni, *VAMZ* VI-VII, Zagreb, 177-214.

3. Two early Christian bird-shaped fibulae from these sites are published in this celebratory publication by Tomislav Fabijanić, MSC.